

**ЗОВЪТ НА СВОБОДАТА
(55 ГОДИНИ ОТ ВРЪЩАНЕТО НА
ЮЖНА ДОБРУДЖА НА БЪЛГАРИЯ)**

Петър Тодоров

Погрешно е да се мисли, че добруджанският въпрос възниква като въпрос на двустранни българо-румънски отношения: през 1876—1878 г. за румънската общественост Добруджа е чужда, българска земя — това е многократно декларирано в румънския парламент, в периодичния печат и от румънската правителствена делегация на Берлинския конгрес, а в българската национална памет тя е люлката на българската държавност и народност. Добруджанският въпрос следователно възниква под влияние на международни фактори — противоречията между няколко велики държави.

Геополитическата цена на Добруджа заедно с цената на Дунавската делта и на Южна Бесарабия нараства още от времето, когато Русия завладява Северното Причерноморие и в стремежа си за свободен излаз към Средиземно море аспира за контрол върху корабоплаването през Босфора и Дарданелите (Проливите). Тук обаче доминира Великобритания, която полага усилия да изолира Русия в Черноморския басейн. Същевременно нараства и значението на корабоплаването по Долния Дунав. От особена важност в този район са интересите на Австрия (Австро-Унгария), а впоследствие и на Германия.

През 40-те години на XIX в. противоречията, свързани с Проливите и Долния Дунав, се изострят и се стига до Кримската война (1853—1856 г.). Русия губи войната и е наказана с анексия на Южна Бесарабия, която е присъединена към васалното на Турция княжество Молдова. Зад “защитата” на турските интереси всъщност са постигнати стратегически цели на западни велики сили, а именно да се ограничи военно-политическото влияние на Русия в черноморския район и чрез Молдова и Влашко (Румъния) да се създаде един “териториален клин” между източните и балканските славяни. Едновременно с това се формира и нова насока в развитието на важния за австро-германските и унгарските интереси трансилвански въпрос — да се притъпят стремежите на трансилванските румънци за национално обединение с Влашко (Румъния), като румънските аспирации се насочат на Изток — към Бесарабия и Одеска област. Получили солидна фанариотска школовка,

румънските политици възприемат тези внушения и ги съчетават с целите на румънското национално обединение. По този начин още при формирането на румънската националнодържавна идея, т. нар. доктрина за латинизма (романизма), в нея е включен и елемент с противославянска насоченост, който се проявява повече от едно столетие.

След поредната руско-турска война през 1878 г. Русия си връща Южна Бесарабия, но се вижда принудена да компенсира Румъния териториално със Северна Добруджа.

От този момент нататък добруджанският въпрос става съществен фактор в българо-румънските отношения и в балканската политика на Румъния. Тя полага настойчиви усилия да включи областта в “румънския национален организъм” чрез нейното обезбългаряване и презаселване с румънски колонисти. До 1913 г. България не проявява необходимата загриженост за нередостната участ на севернодобруджанските българи, тъй като сред българската общественост се утвърждава схващането, че анексията на Северна Добруджа е цената за освобождението от турско иго, поискана от освободителката Русия. Българските политици не реагират адекватно дори и тогава, когато узнават за сключената през 1900 г. тайна военна конвенция между Австро-Унгария и Румъния, с която на Румъния се обещава пълна подкрепа при заграбване на български територии до линията Русе — Варна.

Тази недалновидност има за последица анексията на Южна Добруджа от Румъния през 1913 г. При новосъздадените условия пререшаването на добруджанския въпрос се слага на бойното поле: в хода на Първата световна война през 1916 г. Южна и Северна Добруджа са освободени от славната българска Трета армия. Но в сблъсъка на интереси както през балканските войни, така и през Първата световна война, бъдещето на Добруджа се решава от международни сили — традиционно те действуват за разширяване на румънския “териториален клин” (малко по-късно наречен “санитарен кордон”) между източните и южните славяни. Поражението на Германия, разпадането на Австро-Унгария, излизането на България от войната с втора национална катастрофа, както и разпадането на царска Русия във връзка и с двете революции от 1917 г. — всичко това има първостепенно значение за създаването на Велика Румъния с договорите от 1919 — 1920 г., която отново заграбва Добруджа.

Въпреки прилагането на драстични мерки, през периода между двете световни войни Румъния не успява да интегрира Южна Добруджа. Великорумънските аспирации се натъкват на силна съпротива и в Северна Добруджа, и в Бесарабия от българогагаузкото, украинското и руското население, че дори и от молдованите, и в Трансилвания от унгарското население. Изоставена след 1938 г. и от своите патрони Франция и Великобритания, в началото на Втората световна война Велика Румъния се разпада. Съюзявайки се с

хитлеристка Германия, фашистката клика на Йон Антонеску изпраща на Източния фронт седемстотинхилядна армия, за да се търси териториална компенсация не само в Бесарабия, а и в Южна Украйна до Днестър — от Одеса (каквото е съветът още на “железния” германски канцлер Бисмарк — Румъния да доминира в Черноморието и Проливите).

Един от актовете на разпадане на Велика Румъния е и подписаният на 7 септември 1940 г. Крайовски договор, според който Южна Добруджа се връща на България, а по специална спогодба се извършва задължително изселване на севернодобруджанските българи в България и евакуация от Южна Добруджа на румънските колонисти в Румъния.

Крайовският договор е подготвен по инициатива на румънското правителство в хода на двустранни българо-румънски преговори. Непосредствено след подписването му е одобрен от всички съседни и велики сили, защото връщането на Южна Добруджа на България се оценява от всички като справедливо дело.

Днес сред румънската общественост все по-настойчиво се пропагандира схващането, че Крайовският договор е диктат, наложен на Румъния от Хитлер (и Сталин?). Част от българските историци пък мислят, че сключването му е забележителен успех на българската дипломация, резултат едва ли не само от дипломатическо изкуство.

Вярно е, че Крайовският договор е част от една система на отношения, наложена при новосъздадените международни условия по време на Втората световна война. Вярно е и това, че българската дипломация успешно защитава една справедлива кауза, макар че допуска и сериозни грешки, особено с обезбългаряването на Северна Добруджа и при уреждането на имотните интереси на добруджанци.

Сключването на Крайовския договор обаче би било немислимо без въздействието и на още един фактор — десетилетните борби на добруджанското българско население за опазване на неговата етническа идентичност и на българския национален облик специално на Южна Добруджа. В тези борби българското, но и турското, еврейското, липованското (руско) малцинствено население дават над 20 000 души свидни жертви, загинали с оръжие в ръка или из затвори, концлагери или по време на чести масови погроми.

Сред родените през 20-те и 30-те години в Южна Добруджа деца на румънските колонисти днес се чуват думите: Южна Добруджа е нашият роден край. По същия начин биха могли да говорят и българите, изселени от Северна Добруджа.

Но каква огромна разлика има в тези наглед еднакви твърдения! Защото едно е да имаш за роден край една чужда земя, в която родителите ти са попаднали, ставайки жертва на политически обстоятелства — принудени да напуснат своите китни селища из Старото кралство и из Македония — и

съвсем друго да си роден в земите на своите отци и праотци, пред чиито гробове смълчано влизаш в незрим досег с вечността, дочувайки сякаш и тропота от препускащата конница на първосъздателя на българската държава Аспарух.

Живеем в тревожно, преломно време — време на разпадане на доскорошното териториално статукво в огромни райони от света и на създаване на нови регионално-териториални и геополитически реалности. Балканите са един от показателните примери за тези процеси, които мнозина вече характеризират като специфична трета световна война. При ясно изразените явления на ерозия на българската държавност съвременните опасности очевидно не са за подценяване.

За добруджанското население 7 септември 1940 г. е историческа дата с особена важност. Специално за южнодобруджанци обаче 21 септември 1940 г. — деня, в който с тържествен марш българските войски навлизат в Южна Добруджа — е оня неописуем ден на свободата, в който ведно с цяла България, посред ликуващия звън на камбаните свободно запяват: “О, Добруджански край, ти си наш земен рай...”.

Нека не замлъква този зов за свобода и в нашите сърца. Защото, когато не звънят камбаните на свободата, “глухо и страшно” дрънчат веригите на робството.

КРЪГЛА МАСА, ПОСВЕТЕНА НА 50-ГОДИШНИНАТА ОТ КРАЯ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Силвия Цончева

В духа на най-добрите си традиции Историческият факултет при Велико-търновския университет “Св. св. Кирил и Методий” не отмина с мълчание една бележита годишнина, чествувана през 1995 г. от цялата световна общественост — пет десетилетия от края на Втората световна война. На 24 октомври т. г. се проведе кръгла маса по проблемите, свързани с историята на Втората световна война и нейните последици. Замисълът на организаторите — катедрата по нова и най-нова обща история и катедрата по нова и най-нова българска история, беше да се даде възможност за изнасяне на нови данни и становища по темата и за обсъждане на спорни или недостатъчно изяснени въпроси от периода 1939 — 1945 г. Проявеният интерес и присъствието на много студенти обаче изведе кръглата маса от рамките на катедрена дискусия и даде някои нови и интересни посоки на обсъжданията.